

SZEMLE

Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Tanulmányok. Bp., Akadémiai Kiadó—Kossuth Könyvkiadó, 1967. 496. l.

A tíz elmélyült történeti tanulmányt egybefoglaló, izléses kiállítású kötet a Nagy Október ötvenedik évfordulójára jelent meg némi késéssel (1968 legelején került csak forgalomba), de egyáltalában nem elkésztett. Aktualitása azóta csak megnövekedett, hiszen éppen most magunk is félszázados évfordulók ünneplésére készülünk és e gyűjtemény nagyobb része, amint alcíme is jelzi, főként az 1918—1919-es magyar forradalmak vonatkozásában foglalkozik az 1917-es orosz fordulattal, annak hatásával.

A válogatást NEMES Dezső 100 oldalas munkája vezeti be, amely előbb egy orosz nyelvű moszkvai kiadványban látott napvilágot. NEMES Dezső átfogó dolgozata 1917-től úgyszólván napjainkig tekinti át a szovjet—magyar kapcsolatokat, eközben seregnyi új szempontot vet fel, olyan fontos mozzanatokot állít előtérbe, amelyekkel eddigi szakirodalmunk nem foglalkozott. Az 1917—1919-es periódus mellett és után behatóan elemzi a szovjet—magyar kapcsolatokat a fasiszmus időszakában és ugyancsak tüzetesen vizsgálja a felszabadulás utáni évtizedek fejlődését.

NEMES Dezső írását kilenc részlettanulmány követi, valamennyi az 1917—1919-es időszak tematikájával foglalkozik. MUCSI Ferenc *A februári forradalom, a stockholmi konferencia és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt* címmel elsősorban a szociáldemokrata sajtó (*Népszava, Szocializmus*) egykorú megnyilatkozásai alapján veszi kritikai vizsgálat alá a cárizmus megdöntését követő hónapok nemzetközi munkásmozgalmát. Rámutat arra, hogy az MSzDP az 1917-ben tervezett stockholmi szocialista békekonferencia előkészítése idején némely kérdésben pozitívabb nézeteket vallott, mint a német, vagy az osztrák szociáldemokraták. A maga idejében (1917 tavaszán-nyarán) nagy reménye-

ket keltő stockholmi békekísérlet azonban eleve reménytelen vállalkozás volt, mert még a legbaloldalibbnak látszó magyar szociáldemokrata program sem volt mentes nacionalista jegyeitől. A harmadik tanulmány szerzője L. NAGY Zsuzsa *Az orosz kérdés a párizsi békekonferencián* címen nagy-számú külföldi diplomáciai forrásgyűjteményt felhasználva válaszol az antant hatalmak ellenséges magatartását az 1919 tavaszán minden oldalról támadott fiatal szovjethatalommal szemben.

Egymáshoz közelálló kérdés csoportokat tárgyal JÓZSA Antal és MILEI György műve, az előbbi *Osztrák—magyar hadifoglyok Oroszországban...*, az utóbbi *A magyar hadifoglyok forradalmi szervezkedése...* címen. Mindkettőn igen sok számkra eddig teljességgel ismeretlen adatot, összefüggést tárnak fel. Bőségesen merítettek Magyarországon hozzáférhetően, vagy csak igen hiányosan, esetleg fotókópiák útján elérhető sajtóanyagokból. Sűrűn hivatkoznak például a moszkvai Правда, Известия, a Социалдемократ, a Новая жизнь, a német Weltrevolution, Die Fackel, a moszkvai Vörös Újság, a Nemzetközi Szocialista, hadifogly lapok stb. magyar vonatkozású híreire, közleményeire.

Hézagpótló szerepe van szakirodalmunkban HAJDU Tibor *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az 1919 januári kormányválság* című tanulmányának is. Eddig inkább csak szubjektív beállítottságú emlékiratokból (GARAMI Ernő, WELTNER Jakab, JUHÁSZ NAGY Sándor stb.) kaptunk gyakran hézagos értesüléseket a Magyarországon 1919 január első felében kiéleződött belpolitikai helyzetről, amelyben már a proletárforradalom, az ellenforradalom dilemája között kellett dönteni, és a döntést felemás megoldással sikerült két hónapra elodáznia. HAJDU Tibor komplex eszközökkel dolgozva szembeesztette a korabeli állásfoglalásokat, amelyeket jegyzőkönyvekben és a napi sajtóban rögzítettek, a későbbi keletű beállításokkal,

kommentárokkal, új, eredeti képet nyújtva a kritikus hetek politikai erőpróbájáról. Fontos részletkérdést vett beható vizsgálat alá GÁBOR Sándorné *A szovjet és magyar pártprogram és alkotmány 1919-ben* címen. A különböző alapvető okmányok egyezéseit és eltéréseit mutatja ki és értékeli gondosan, alaposan.

Internacionalisták Tanácsmagyarországon cím alatt KÖVÁGÓ László a Magyarországon területén, elsősorban Budapesten 1918 legvégén és 1919 első felében létrejött külföldi és nemzetiségi internacionalista csoportok szerepével, tevékenységeivel foglalkozik. A szocialista testvérországok vonatkozó kiadványai és levéltári anyagai mellett a Budapesten 1919 első felében megjelent idegennyelvű (külföldi és nemzetiségi munkásokhoz szóló) kommunista lapokból is merít adatokat.

Üttörő jelentőségű munka JEMNITZ Jánosnak *A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi szocialista visszhangjához* című két és fél éves tanulmánya is, noha csak az első jelentős lépés a téma kimerítőbb feldolgozása felé. Bőségesen idéz tekintélyes amerikai, angol, francia, svájci munkáslapokból, illetve szocialista vezetőkől. E dokumentumok új oldalról tárják fel az első magyar szocialista forradalom győzelme, megszilárdulása, az ellene szervezett nemzetközi intervenció és a munkáshatalom fegyveres megdöntése egykorú fogadtatását, és hatását a nyugati államok szocialista közvéleményére. A gyűjteményt JÓZSEF Farkas *Október hatása a Magyar irodalomra* című írása zárja, amely 1917-től 1919 elejéig terjedően nyújt körképet az orosz proletárforradalom és a már nálunk is érlelődött szocialista átalakulás eszméinek irodalmi és publicisztikai visszhangjáról.

A kötet valamennyi darabja győzően igazolja, hogy az utóbbi évtizedben nagy lépéssel jutott előre a kutatómunka újabkori társadalmi, történelmi fejlődésünk igen fontos kérdéseinek valóságú és differenciált feltárása, megvilágítása irányában.

REMETE LÁSZLÓ

Beels. C. H.—Peskens, J. Th. A.: Heraldiek in het exlibris. Amsterdam 1967, Exlibriskring der Wereldbibliotheek-Vereniging. 8°, 77 (3) l.

A címer, amely egyének, családok, testületek stb. meghatározott szabályok szerint alkotott megkülönböztető jelvénye, különösen a XII. század óta, a lovagi intézmény kifejlődése következtében játszott nagy szerepet. Bár virágzása a XIV—XV. századra esik, jelentőségét teljesen még

napjainkban sem veszítette el. Mivel rendszeresen használták építményeken éppen úgy, mint értékesebb ingóságokon (fegyver, zászló, kupa, gyűrű stb.) a tulajdon megjelölésére, szinte természetes, hogy mint exlibris is felhasználásra került: kezdetben a könyvek kötéstábláin (super-exlibris), később pedig, a mai értelemben vett exlibris megszületésével (XV. század) a sokszorosított grafikai lapokon.

A címer, nyugaton éppen úgy, mint Közép-Európában (s így természetesen hazánkban is) századokon át vezértémája volt az exlibriseknek. Éppen ezért igen nagy szolgálatot tett C. H. BEELS és J. Th. A. PESKENS, a két kiváló holland gyűjtő és szakíró az exlibrisgyűjtők taborának, amikor kézikönyvükben összefoglalták mindazt, amit a régi exlibrisek gyűjtőinek a címertan elemeiről és a heraldikus exlibrisekről tudni kell. A könyv első két fejezete címer történettel és a címertan elemeivel foglalkozik. A címer részeivel, a színeknek a címertanban játszott jelentőségével is megismerteti az olvasót. Címeres exlibrisnek fogják fel a világ legrégebb exlibrisét is, III. Amenophis fáraó Tel-el-Amarnában előkerült s jelenleg a British Múzeumban őrzött fayance-plakettjét (kb. 1400 i. e.), amely a fáraó könyvtárára utal. A következő fejezetekben a címeres exlibris történetét kísérik figyelemmel a XV. századtól napjainkig s közben kitérnek a címeres exlibrisek stílusproblémáira is, a francia és angol anyagra vonatkozóan stílusorszakalást is adnak s ezzel lehetővé teszik, hogy stílusjegyek alapján a heraldikus exlibrisek megközelítő korát megállapíthassuk. Az egyes stílusorszakokkal kapcsolatban természetesen közlik a korszakra jellemző stílusjegyeket is.

A XIX—XX. század heraldikus exlibriseivel kapcsolatban stílusorszakalást adni igen nehéz, mert a grafikai technikák megsokszorozódása, a nemesség helyzetében az egyes országokban beállott különböző politikai, társadalmi és gazdasági változás, a nagy képzőművészeti stílusorszakok gyors egymásutánja ezt szinte lehetetlenné teszik. Az avantgard és az absztrakció kivételével azonban a heraldikus exlibrisekben is megtalálhatjuk minden nagy képzőművészeti stílusorszak nyomait.

A kötetből a magyar heraldikus exlibris fejlődéstörténetét hiába kérnénk számon, mert az erre vonatkozó munka hiányzik, még hazai irodalmunkból is. Ennek ellenére örömmel fedeztük fel az illusztrációk között SCITOVSKY hercegprímás főpapi címeres exlibrisét, melynek elemzésével a szerzők a szövegrészben is foglalkoznak. (35. p.) GALAMBOS FERENC

Standa, Jan: Ekszlibrisy. Kraków 1967. 8°, 4 l., 22 t. (100 számozott példány.)

Jan STANDA már évek óta a lengyel exlibrisművészet derékhadához tartozott, a legutóbbi évek exlibris-termése alapján azonban, amelyről elsősorban a III. Malborki Exlibris Biennale, majd jelen mappa ad számot, hatalmas fejlődésről tesz tanúságot olyannyira, hogy ma már bátran sorolhatjuk az élvonalbeli lengyel exlibrisművészek közé.

STANDA már nem fiatal művész: 1912-ben született Krakóban s ma is ott él. A Krakói Képzőművészeti Akadémiát 1931–1936 között végezte el. Festő és grafikus; művészetének kiváló értékeiről számos bel- és külföldi kiállításon tett tanúságot. Önálló kiállításai közül az 1952. évi krakkói kiállítása volt a legjelentősebb. Exlibrissel csak 1957 óta foglalkozik, munkássága talán mindössze 30 lapot ölel fel, de ezek ma már a legjobb lengyel lapok közé tartoznak. Exlibriseit a X. Krakói Nemzetközi Exlibriskongresszuson (1964), a varsói zenei témájú exlibrisek kiállításán (1966), a szeczeini, tengeri témájú exlibrisek kiállításán (1966), a budapesti lengyel exlibriskyállításán (1966), majd, mint már említettük, a III. Malborki Exlibris Biennálén láthatta a közönség.

STANDA technikai felkészültsége mellett elsősorban virtuóz ötletei azok, amelyek kiváló exlibrisművészzé avatják. Nőalakjai a kamaszlánytól (*exlibris Aliny Lewickiej*), a modern női szépségideált testesítik meg. Történelmi témájú lapjain (*exlibris Stanisława Jakubyczka*, *exlibris Zofia Konrad*, *exlibris Antoniego Brosza* stb.) hiteles korabeli levegőt árasztanak, művészi megfogalmazásukban mégis modernnek. Az *Exlibris Stalony Dobrzeńkiego* festett üvegablaka kis mérete ellenére is monumentális hatást kelt. Feliratainak betűit mindig nagy gondossággal metszi meg s nemcsak a feliratnak a képbe való szerves beépítésére fordít gondot, de a feliratot igen gyakran a képi motívum szerves részévé teszi. Ezt láthatjuk az *Exlibris Zbigniewa Ziarki* c. lapon, amely egy napraforgóhoz támaszkodó férfit ábrázol: a napraforgó szára a név (oldalt levelekkel) s a virágot a felirat E betűje fogja körül. A szép mappát Wiktor FRANTZ tömör jellemzése vezeti be.

GALAMBOS FERENC

Trzynadlowski, Jan: Institut National Ossoliński 1817—1967. Institut National Ossoliński. Wrocław—Varsovie—Cracovie. 1967. 161 l.

A külföldi szakmai körök és a művelt

nagyközönség tájékoztatására szolgáló franciayelvű történeti vázlat a nagyhíri lengyel kulturális intézmény, az Ossolineum (teljes nevén Zakład Narodowy im. Ossolińskich) alapításának 150. évfordulója alkalmából publikált jubiláris kiadványok egyike. Az Ossolineum alapítása a politikai létezését megfosztott lengyel nép kulturális éledésének fontos eseménye volt. Létrejöttét a Habsburg monarchiának a lengyelek irányában — a porosz és az orosz államokhoz viszonyítva — liberálisabb beállítottsága mellett elsősorban Józef Maksymilian Ossoliński, a nagyműveltségű, hazafias érzelmű, tudományos tevékenységet is kifejtő főnemes céltudatos fáradozása és nagylelkű adományai tették lehetővé. Az udvari kancellária által 1817. máj. 8-án jóváhagyott alapítólevél szerint OSSOLIŃSKI teljes könyvtárát (több, mint 10 000 kötet), kézirat-, bélyeg-, érme-, kép- és szoborgyűjteményét az osztrák tartományként szereplő Galícia fővárosában, az akkor Lembergnek nevezett Lwów-ban felállítandó könyvtár céljára hagyta és fenntartásáról is megfelelőleg gondoskodott. Az eredetileg Bécsben elhelyezett gyűjtemény Lembergbe telepítése és a könyvtárépítkezés megindítása (amelynek első kivitelezője BEM József, akkor műszaki állományú százados volt) az első kurátor Lubomirski Henrik herceg érdeme (rőla neveztek el az alapítvány muzeális gyűjteményeit). 1847-ben sikerült az intézményt nyomdai-kiadói részleggel is kibővíteni.

Az intézmény szakmai és tudományos vezetői, az igazgatók koruk és szakmájuk legkiválóbb képviselői, legtöbbször a múlt századbeli lengyel szabadságmozgalmak aktív résztvevői volt. Konstanz Leliwa ŚLONWIŃSKI, a korai lengyel történelem és a lengyel közjog művelője az 1831-es felkelést számos politikai brosúra és röplap illegális kinyomtatásával és terjesztésével támogatta, amiért élete utolsó hét évét a kufsteini börtönben szenvedte végig. A későbbi igazgatók közül többiben hosszabb-rövidebb ideig fogságban volt August BIEŁOWSKI (1850—1876), a sokoldalú szlavista, a Monumenta Poloniae Historica és más tudományos sorozatok elindítója és Wojciech KĘTRZYŃSKI (1876—1918) a kéziratkatalógus elkészítetője, a tankönyvkiadási jog megszerzője, az ún. visszalengyelesítő irányzat egyik szellemi vezére.

Az önálló lengyel állam létrejötte (1918) az Ossolineum számára is az új fejlődés kezdetét jelentette. Ludwik BERNACKI, a sokoldalú bibliográfus igazgatása alatt helyreállították a háborús károkat, korszerűsítették a könyvtári szolgálatot, megindították az intézmény évkönyvének

kiadását. 1938-ig a könyvvállomány elérte a 300 000 egységet, az érmegyűjtemény a 21 000, az archeológiai objektumoké a 3900 egységet.

1939 szeptemberétől kezdődően a könyvtár az Ukrán Tudományos Akadémia tagozataként működött. Állománya az államosított gyűjtemények beolvasztásával tovább gazdagodott, a muzeális gyűjtemények nagyrészt azonban a helyi múzeumok vették át. A német megszállás idején (1941–1945) a könyvtár nyilvános szolgálata szünetelt, több tudományos munkatárs eltűnt, vagy koncentrációs táborba került. A város utolsó ostroma alatt bombatalálat és felhőszakadás jelentős károkat okozott, az evakuálást azonban az alkalmazottak nagyrésztben sikerrel szabotálták.

A második világháború végén kötött államközi megegyezés értelmében a Szovjetunió a lengyel állammal juttatta az Ossolineum állományának jelentős részét, 230 000 kötetet, 7000 kéziratot, az intézmény maga pedig áttelepült a nyugati visszatért területnek korábban Breslau néven szereplő nagyvárosába, Wrocław-ba. Az Ossolineum kiadói részlege ugyancsak Wrocław-ba költözött, de néhány év múlva a könyvtártól szervezetileg különvált. Mint önálló kiadó (Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN) a Lengyel Tudományos Akadémia központi szervei és társadalomtudományi tagozata tudományos programjának megvalósításában vesz részt, különös gondot fordítva Szilézia kulturális múltjának feltárására és a bibliológia művelésére is. Varsóban létesített fiókjával együtt, az utóbbi időkben Michał SEWERSKI jogász és kultúrpolitikus igazgatása alatt az ország legnagyobb humaniora kiadójává vált (1965-ben 316 kiadott mű, 5404 ív, 768 000 példány).

Az önállósodás ellenére a kiadó és a könyvtár közti kapcsolatot biztosítja az a tény, hogy ez utóbbi is a Tudományos Akadémia irányítása alá került. Az új viszonyok között az Ossolineum könyvtára (Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Biblioteka PAN) főleg a visszatért nyugati területek kultúrájának emelését tűzte ki célul, napjainkban Edward KIERNICKI, a lengyel irodalomtörténet forrásainak kutatója és Franciszek PAJĄCZKOWSKI színháztörténész igazgatók irányításával. 1965-ben az állomány egésze 667 300 egységből állt, ebből a különgyűjtemény anyaga (régii nyomtatványok, kéziratok, pénz- és érmegyűjtemény) 252 000, a periodikáké 57 000 egység.

A tudományos alaposágú történeti áttekintést számos portré, dokumentum fotokópia és bibliográfia egészíti ki.

Volum festiv cu ocazia centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. București, 1967. (Studii și Cercetări de Documentare și Bibliologie, Vol. 9. nr. 2—3. p. 125—414.)

A Román Tudományos Akadémia Könyvtárának százéves jubileumára kiadott kötet széleskörű tájékoztatót nyújt a román akadémiai és nemzeti könyvtár története, szervezete és funkciórendje felől. A sok kisebb tanulmány mozaikszerű anyagából plasztikusan bontakozik ki az olvasó előtt a kezdetben kicsiny könyvtár izmosodása (az első évtizedekben erős mértékben a hazafias érzésű donátorok nagylelkűsége nyomán), majd nemzeti könyvtárrá válása, később hálózati rendszerének megszervezése. Az 1868-ban 73 kötetes könyvvállomány nyolevan év alatt 550 000-re, majd a legutolsó két évtized alatt 1 400 000 kötetre gyarapodott. Ehhez járul a központi könyvtár közel 3 millió periodicum-kötete s 1,5 millió különgyűjteményi egysége, ill. a hálózat majdnem 1,2 millió kötet könyve, 620 000 periodicumkötete. (A statisztikai kimutatás nem ad számszerűséget a hálózat különgyűjteményi egységeiről.) A használati statisztika adatai élénk forgalmat jeleznek: a központi könyvtárban 1966-ban kb. 100 000 használó mintegy 450 000 egységet használt.

Nincs helyünk arra, hogy a könyvtár történetére részletesen kitérjünk; csupán megemlítjük, hogy munkatársai, ill. vezetői közt a román tudományos élet oly kitűnőségei szerepeltek, mint I. BIANU (később a Román Tud. Akadémia elnöke), N. HODOȘ (a régi román könyvek neves bibliográfusa) és T. VIANU. BIANU és HODOȘ bibliográfiai tevékenysége, ill. 1901 óta a nemzeti könyvtári szerepkör csatolta szorosan a könyvtárhoz a román nemzeti és szakbibliográfiai publikálás tekintélyes szektorát. A könyvtár 1885 óta élvezi a kötelempéldányjogot s gyűjti lehető teljességgel a teljes román és román vonatkozású irodalmi termést.

A kötet rövid tanulmányait négy csoportba osztották. Először (könyvtártörténeti adatokkal vegyest) személyes visszaemlékezéseket, általános kérdésekről szóló kis cikkeket (így p. o. a könyvtár, mint a művelődés emlékezete) olvashatunk. Majd a könyvtártörténeti tanulmányok következnek (kettő kivételével életrajzi jelleggel). Ezt követi a magyar szempontból legjelentősebb tanulmánycsoport, mely a központi és hálózati könyvtárak egyes gyűjteményi egységeit ismerteti. Az utolsó csoportban a könyvtár és hálózata tudománypolitikai funkcióiról olvashatunk értékezeseket. E csoportban a szerzők arról adnak számot, milyen mértékben játszik

szerepet a Román Tud. Akadémia Könyvtára és hálózata többek között az orvosi, műszaki és biológiai kutatások, ill. az ország dokumentációs és egyéb tájékoztató munkájában, s milyen kapcsolatban áll a többi tudományos nagykönyvtárral.

A különgyűjteményeknek az akadémiai könyvtári hálózatban játszott kiemelkedő szerepe indokolja, hogy számos tanulmány foglalkozik a kéziratok helyzetével, ill. ezeken belül külön a román szempontból különösen jelentős szláv, görög és keleti kéziratokkal. Tanulmányos cikk számol be az Akadémia bucuresti-i „Nicolae Iorga” Történelmi Intézetének tudománytörténelmi emlékekben gazdag könyvtáráról, melynek alapját a nagy román historikus magánkönyvtára alkotta.

A kötet két kérdéscsoportja különös érdeklődésünkre tarthat számot. Sok elszórt adaton kívül D. SIMIONESCU a hálózat *könyvtártörténelmi forrásanyagáról* számol be, mellékletként adva a központi könyvtárban található régi kéziratok könyvtárkatalógusok jegyzékét. A SACERDOȚEANU pedig a hálózat *írás- és nyomdásztörténelmi forráskincseiről* ad számot.

Több tanulmányban olvashatunk a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fióka mellett működő hálózati könyvtárról, ill. e könyvtár szerepéről a tudományos kutatásban. E fiókkönyvtár számos jelentős erdélyi egyházi intézmény könyvtárát is magába olvasztotta (így p. a görögkatolikus balázsfalvi érsekség és nagyváradi püspökség, a kolozsvári protestáns kollégiumok könyvtárait). D. PRODAN a fiókkönyvtár gazdag történelmi anyagának román szempontból legfontosabb darabjairól tesz említést; M. TRITEANU pedig az általános tudománytörténet vonatkozásában jelentős darabokat ismerteti (így p. o. LUTHER, KÁLVIN, ERASMUS nyilván protestáns könyvtárakból származó korai köteteit, GALILEI, NEWTON, BEYLE, DESCARTES, COMENIUS, GROTIUS és mások bibliofil szempontból sem érdektelen műveit). I. DOMȘA külön ismerteti a fiókkönyvtár ósnyomtatványtárát.

Érdekes lett volna bővebben hallani arról a nem jelentéktelen szervezeti-elvi problémáról, hogy vajjon a szokatlan kettes (akadémiai és nemzeti) könyvtári funkció nem okozott-e, nem okoz-e nehézségeket. Egyébként a kötet — annak ellenére, hogy témaköreit túlságosan apróra szelték s csoportosítása néhol nélkülözi a logikai elemet — érdekes képet ad a legnagyobb romániai tudományos könyvtárhálózat sokrétű funkciórendjének történelmi kialakulásáról.

TÓTH ANDRÁS

Buch und Schrift von der Frühzeit bis zur Gegenwart. Rundgang durch die Dauerausstellung des Deutschen Buch- und Schriftmuseums der Deutschen Bücherei, Leipzig. Leipzig, 1968. Deutsche Bücherei, 116 l. 36 ábra.

A lipcei Német Könyv- és Írástörténelmi Múzeum kiállításának katalógusa önmagában is hasznos olvasmány, mert áttekinthető képet nyújt a terület alapismeretei felől. Maga a kiállítás három nagy részre oszlik. Az első rész az *írástörténelmi* emlékeket mutatja be a hagyományos történelmi sorrendben — kitérve a különleges írásfajtákra — egészen a 20. század művészi kézírásaiig. Az írástörténelmi főcsoporton belül mutatja be az egyes betűtípusok történelmi fejlődését az ósnyomtatványoktól a 19. századig, ideértve a szláv, héber, arab stb. írások egyes betűi típusfejlődését is. A *könyvtörténelmi* rész az agyagtábláktól kezdve szintén a hagyományos rendet követi és a miniatúra-művészeti kitérőn át jut el a könyvnyomtatásig; majd ezt követően már a szűk német területre szorítkozza, a 15–19. századok könyvnyomtatásának fejlődését mutatja be. Ez utóbbi kérdéskörhöz csatlakozva a kiállítás utolsó része a 15–19. századi *nyugateurópai könyvnyomtatás* egyes példáit mutatja be. A német könyv 20. századi történetével foglalkozó tárlókat a könyvkötészet fejlődését bemutató anyag előzi meg. A hasznos kis kötetet tanulságos ábrák egészítik ki.

T. A.

Wege und Ziele. Rückblick auf ein Vierteljahrhundert der Deutschen Gesellschaft für Geschichte der Medizin, Naturwissenschaft und Technik — 1930—1955 — von W. ARTELT; Sechzig Jahre Wissenschaftsgeschichte. Bestand und Wandel. — 1901 — 1961 — von B. STICKER. Wiesbaden 1961, Franz Steiner (Beiträge zur Geschichte der Wissenschaft und Technik. Heft 3.) 55. l.

W. ARTELT a német orvostörténet ma élő legkiemelkedőbb személyisége orvostörténelmi visszaemlékezéseit egy magyar vonatkozású emlékkal kezdi. A Deutsche Gesellschaft für Medizin und der Naturwissenschaften 1929 szeptemberében Budapestten tartotta nagy nemzetközi részvétellel az ülést. „Spiritus rector dieser Tagung war der Unterstaatssekretär Tiberius von Györy de Nádudvar, ein ungarischer Grandseigneur, dessen Namen Diepen (akkor a freiburgi egyetemen az orvostörténet professzora, a német orvostörté-

neti társaságnak ismételten elnöke és W. ARTELT professzornak akkor intézeti főnöke) stets mit besonderer Hochachtung aussprach. Als ich auf späteren Tagungen Herrn von Györy in persona kennen lernte, habe ich diese Hochachtung zu teilen gelernt ... (ARTELT e kongresszuson mint fiatal gyakorlatnok még nem vett részt) ... auf der Postkarte die Dieppen mir aus Budapest schickte und die den Speisesaal des Gellért Hotels zeigte, stand „Schade, dass Sie nicht dabei sind! Das Leipziger — Institut war mit einer ganzen Gruppe von Assistenten und Studenten erschienen und ein etwas freimütiger Reisebericht der jüngeren Leipziger kränkte Herrn von Györy zutiefst“. ARTELT beszámolójában nem történik említés arról, hogy mit kifogásoltak a budapesti kongresszuson a lipcei orvostanhallgatók, de választ ad erre a kérdésre a kongresszuson résztvett neves amerikai orvostörténésznek Fielding H. GARRISON-nak a megjegyzése. Fielding H. GARRISON a budapesti orvostörténeti kongresszuson való részvétel miatt utazott az Egyesült Államokból Európába és erről az útról részletesen be is számolt (*A Medical Tour in Europe*. megjelent a *Contributions to the History of Medicine from the Bulletin of the New York Academy of Medicine*. 1925—1935. Hafner Publ. Inc. New York—London 1966. 647. p.) kiemelve ennek az igen fontos, sokrétű orvostörténeti kongresszusnak nagy fontosságát és kitűnően megrendezett voltát. A 664 oldalon tett megjegyzésből kitűnik, hogy a lipcei orvostanhallgatók azzal indokolták a budapesti egyetem orvostan hallgatóinak kollégiumából a késő éjjeli órákig történt kimaradásukat és vendéglőkben való vidám tartózkodásukat, hogy „elhelyezésük nem volt megfelelő és rovarmentes”, amit egyébként GARRISON nagyon is kételkedő komikus jelzővel fogadott. —

W. ARTELT professzor további visszatekintése a német orvostörténeti társaság negyedszázados történetét ismerteti lényegében magyar vonatkozások nélkül. B. STICKER munkája a német természettudomány történeti társaság felfogásában és szemléletében bekövetkezett változásokat tükrözi történeti menetében vissza rámutatva az analitikus és szintetikus irányzatoknak szinte egymást váltó vezető szerepére és az általa képviselt hamburgi tudománytörténeti iskola felfogását vallva a természet — és általában a tudományok — történetében a szakdiszciplína hangsúlyozása helyett az általánosabb, társadalmilag megszabott és kialakított tudománytörténet fontosságát emeli ki.

BUGYI BALÁZS

A régi Anglia hétköznapjai. Válogatás a „The Spectator” című egykorú folyóirat anyagából. (Válogatta, az előszót és jegyzeteket írta, a fordítást ellenőrizte HANKISS Elemér. Fordította MEZEI Iván.) Budapest, 1968, Gondolat, 199,2 l. 7 t. (Európai antológia. Angol reneszánsz és polgári forradalom.)

Valódi oroszán játszik-e a legújabb olasz operában, vagy csak egy oroszlán-bőrbe bújtatott színes? — Ilyen és ehhez hasonló kérdések szerepelnek tucatjával a *Spectator* című folyóiratban, és majdnem szinte tucatnyi más társában a XVIII. századi Anglia első évtizedeiben, erről s hasonlókról hallanak a világ gazdaságának meghódítására kész angol kis- és nagypolgárok az ő korszerű fórumaikon, a nagyváros kávé-, tea- és csokoládé-házaiban. Az izgató pletykakérdések persze ennek a lázasan tanuló, fejlődő osztálynak lehetőségeit nyújtának arra, amit birtokos- és hivatali nemes elődjek (a francia noblesse de cour és noblesse de robe) még nem engedhettek meg maguknak az ő korai újságjaikban — arra, hogy köznapi események tisztán kíváncsiságtól terelt megvitatásán túl eljussanak a társadalmi, jogi, morális kérdések megvitatásáig, a világró alkotott addigi kép teljes árajzolásáig. Mert végső soron azért maradnak örökre nevezetesek az angol sajtó korai folyóiratai, a *Review*, a *Tatler*, a *Spectator*, a *Guardian* s mások, mert rajtuk keresztül ment végbe, vagy legalábbis kezdődött a felvilágosodás nagy eszmei áthangolása, a középkori ember világképének végső felszámolása. Úgy vélik a *Spectator* szerkesztői és szerzői — mondja mintaszerűen rövid és mintaszerűen alapos bevezetésében HANKISS Elemér — nem gyökeres társadalmi, politikai, gazdasági változásra van már —szükség Angliában, hanem az új kereteknek megfelelő magatartásformák, eszmények kialakítására, az emberi együttélés új szabályainak kidolgozására és tudatosítására. Tucatjával írják cikkeiket a barátság, az önismeret, az önuralom, a házastársi hűség, a béketűrés, az emberi méltóság érényeiről. S mindezt csevegvé, szellemesen, már DICKENS hangját sejtető humorral.

A *Tatler* és a *Spectator* nélkül, STEELE és ADDISON lelkes és szellemes esszéi nélkül a modern sajtó a maga sokoldalú, az egész életet olvasója elé szinkronizáló, állandóan eleven, állandóan új kérdéseket megoldó s még újabbakat felvevő módszerével — sohasem alakulhatott volna ki. Az átmenetek az „essay-journal”, majd az irodalmi folyóirat és végül a modern politikai újság között nyomról-nyomra követhetők. A könyvtörténész ezért hálás, hogy az egyiknek a sok hasonló lap közül

egész tartalmát, sokféle színét szemelvényesen magyarul is megismerheti. És hogy a szakavatott kiadó a háttérrel, a nyüzsgő-bongó Anglia életével, de amellelt lényeges vonásokban az egykorú sajtó és kiadás legfőbb jellemzőivel is megismertetett.

A kiállításában is vonzó, szépen nyomott és lebilincselően illusztrált, szépen kikovácsolt, az ódonaságot kissé sejtető, de inkább (hiszen az eredeti is ilyen volt) a modern mozgást szemléltetően fordított könyv nemcsak könyvkiadásunkat, de közönségünket is dicséri. Hol számíthatott húsz évvel ezelőtt egy ilyen munka 1800 olvasóra (pláne vásárlóra)?

Csak néhány kisebb részlet-észrevételre jogosít a kis kiadvány. A bevezetésben hálások lehettünk volna — irodalom- és könyvtörténések egyaránt —, ha kissé többet mond a tudós közzetevő magáról az esszé-műfajról. Hogyan viszonyul ADDISON a múltból MONTAIGNEhez, a jövőből MACAULAYhoz, sőt, esetleg az angolszász

nyelvkörön kívüli modern újságstílus és értekező-próza fejlődéséhez?

Tudtunkkal a *Journal des Sçavans* első angol követője nem a *Mercurius Librarius*, hanem a *Philosophical Transactions*. A *Journal des Sçavans* is elsősorban természettudományos folyóirat volt! És az *Oxford Gazette* ill. *London Gazette* nem volt az egyetlen újság az utolsó Stuartok kormányzata elején sem.

Végül: nem ártott volna megmondani valahol, hogy miért van kétféle jegyzet-szöveg. A lapalji jegyzetek az eredeti *Spectator*ból valók-e (nem valószínű), vagy abból a kiadásból, amely a fordítás alapjául szolgált? A könyv végén nyilvánvalóan a közreadó jegyzeteit találjuk. Kétségtelen, hogy ez utóbbiak precízek, rövidek, amellelt mindig érdekesek is, nem csak tudásunkat, de az olvasmányélményt is gazdagítják.

D. B.

BIBLIOGRÁFIÁK

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája. Összeállította és szerkesztette a Magyar Partizán Szövetség bibliográfiai munkaközössége: HARSÁNYI János, TISZAY Andor, VÁGÓ Ernő. Budapest 1968, Tankönyvkiadó Vállalat. 53 l.

Történések és pedagógusok, irodalom- és sajtótörténések, s általában minden, a történelem és politika iránt érdeklődő ember számára hézgapótló forráskiadványt jelent ez az 1968. tavaszán megjelent bibliográfia. Most, huszonhárom esztendővel a felszabadulás után, először van a kezünkben olyan munka, amely az antifasiszta mozgalmakkal foglalkozó magyar nyelvű irodalmat — tudományos, ismeretterjesztő és szépirodalom — nemcsak felsorolja, hanem a tárgy kitűnő ismeretéről tanúszkodó tömör annotációkkal is ellátva, világosan áttekinthető csoportosításban tárja az olvasó elé.

Bibliográfiai munkák kiadása nem hálás munka, ezért kétszeres a Tankönyvkiadó Vállalat érdeme, hogy vállalta a kiadást, s méghozzá elég szép, 800-as példányszámban.

A kis könyv bevezető és módszertani útmutatója tömören összefoglalja a kiadvány célját: dokumentálni kívánják, hogy a fasiszmus által leigázott népek nemzetközi antifasiszta küzdelméből a magyarok is kivették a részüket. „Történelmünk e kevésbé ismert időszakának tanulmányo-

zásához, megismertetéséhez és oktatásához kíván segítséget nyújtani bibliográfiánk” — írják. Válogatott bibliográfiáról van szó, a szerkesztők nem törekedtek teljességre, de arra igen, hogy bevegék a lényeges műveket.

A bibliográfiát négy csoportra osztották:

- I. Bibliográfiák, kronológiák, adat- és életrajzi gyűjtemények, lexikonok;
- II. Forráskiadványok, emlékiratok, forrásértékű visszaemlékezések;
- III. Összefoglaló művek és monográfiák;
- IV. Regények, elbeszélések, regényes leírások, krónikák, riportkönyvek és színművek.

Világos a főcsoportokon belüli csoportosítás is, mindegyiknél ismétlődik a következő tematika: 1. Antifasiszta ellenállási és partizánharcok Európa országaiban; 2. Antifasiszta ellenállási és partizánharcok Magyarországon; 3. Magyarok a külföldi ellenállási és partizánmozgalmakban — azaz nem leszűkítve tárgyalja anyagát, hanem beleillesztve Európa általános antifasiszta harcába, abból kiindulva részletezi a vonatkozó hazai irodalmat, hogy azután ehhez logikusan kapcsolódva térjen át a kérdés másik, lényegbevágó részére, azaz arra, hogy bár hazánkban az ismert szorító-gátló tényezők következtében igen korlátozott volt e harc lehetősége, a magyar antifasiszták, a magyar baloldali emigráció legjobbjai ott harcoltak a fasiszma ellen,